

คู่มือเรื่อง นกอพยพ

นกเป็นสัตว์ที่มีประสิทธิภาพในการเคลื่อนที่สูง ทำให้สามารถแสวงหาแหล่งอาศัยที่มีสภาพแวดล้อมเหมาะสมต่อการดำรงชีวิตในแต่ละฤดูกาลได้ นกจึงเป็นสัตว์ที่มีการอพยพย้ายถิ่นมากที่สุด การอพยพย้ายถิ่นของนกเกิดขึ้นเป็นวัฏจักรเช่นเดียวกันทุกปี โดยมีสาเหตุสำคัญเพื่อหาพื้นที่ที่มีแหล่งอาหารสมบูรณ์และเหมาะสมสำหรับสร้างรังวางไข่และเลี้ยงดูลูกอ่อน เมื่อซีกโลกทางเหนือเข้าสู่ฤดูหนาว อุณหภูมิลดต่ำลง น้ำกลายเป็นน้ำแข็ง พืชหยุดการเจริญเติบโต สภาพที่อยู่อาศัยไม่เหมาะสม และอาหารลดน้อยลง นกก็จำเป็นต้องอพยพเคลื่อนย้ายลงไปยังซีกโลกทางใต้ซึ่งมีแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ และจะอยู่อาศัยตลอดฤดูหนาว เมื่อถึงฤดูร้อนก็อพยพกลับไปยังถิ่นเดิมเพื่อสร้างรังวางไข่เลี้ยงลูกนกให้เติบโตแข็งแรง

กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช
กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ภาพปก : นกหัวโตทรายเล็ก

คู่มือเรื่อง นกอพยพ

คำนำ

ประเทศไทยตั้งอยู่ในเส้นทางการบินอพยพเอเชียตะวันออก - ออสเตรเลีย (East Asian-Australasian Flyway: EAAF) ในทุกฤดูหนาว ราวเดือนตุลาคมถึงพฤษภาคม จึงมีนกหลายแสนตัวอพยพข้ามมหาสมุทร และแผ่นดินใหญ่เป็นระยะทางไกลหลายพันกิโลเมตร เข้ามาอาศัยในประเทศไทย ซึ่งมีพื้นที่ชุ่มน้ำที่อุดมสมบูรณ์ และพื้นที่ป่าอนุรักษ์ที่ยังมีความปลอดภัยสำหรับ เหล่านกอพยพ การอพยพย้ายถิ่นของนกเกิดขึ้นเป็นวัฏจักรเช่นเดียวกัน ทุกปี โดยมีสาเหตุสำคัญเพื่อหาพื้นที่ที่มีแหล่งอาหารสมบูรณ์และเหมาะสม สำหรับสร้างรังวางไข่ และเลี้ยงดูลูกอ่อน เมื่อซีกโลกทางเหนือเข้าสู่ฤดูหนาว นกก็จะอพยพเคลื่อนย้ายลงไปยังซีกโลกทางใต้ เมื่อถึงฤดูร้อนก็อพยพกลับไปยัง ถิ่นเดิม เพื่อสร้างรังวางไข่เลี้ยงลูกนกให้เติบโตแข็งแรง นกจึงเปรียบเสมือนดัชนีบ่งชี้คุณภาพความสมบูรณ์ของทรัพยากรชีวภาพ บริเวณใดที่มีนกอพยพอาศัยหากิน อยู่เป็นจำนวนมาก ย่อมหมายถึงพื้นที่นั้นมีความอุดมสมบูรณ์ซึ่งยังประโยชน์ต่อ การดำรงชีวิตของมนุษย์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นั้นด้วย การอนุรักษ์นกอพยพ โดยอยู่ บนพื้นฐานที่ทำให้เกิดการใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างยั่งยืน ควบคู่ไปกับการคุ้มครอง และฟื้นฟูแหล่งหากินของนกอพยพ จะเป็นแนวทางที่ทำให้มนุษย์สามารถดำรง ชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างกลมกลืนและเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน

กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ในฐานะที่เป็นหน่วยงาน ที่รับผิดชอบดูแลทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ และสัตว์ป่า จึงได้จัดทำเอกสาร ความรู้เรื่องนกอพยพสำหรับประชาชนทั่วไป เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ นกอพยพอย่างถูกต้อง และส่งเสริมความตระหนักของสาธารณชนในการมี ส่วนร่วมกับการอนุรักษ์นกอพยพและคุ้มครองถิ่นที่อยู่อาศัยของนก โดยเอกสาร ฉบับนี้ได้รวบรวมข้อมูลทางวิชาการจากการศึกษาวิจัย อันเป็นประโยชน์ต่อ เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน นักศึกษา และประชาชนทั่วไป สามารถนำไปใช้ประโยชน์ อ่างอิงได้

ความรู้ทั่วไป เกี่ยวกับนกอพยพ

การอพยพย้ายถิ่นของนก หมายถึงการเคลื่อนย้ายที่เกิดขึ้นเป็นประจำทุกปี ระหว่างแหล่งสร้างรังวางไข่กับพื้นที่เป็นแหล่งหากินในช่วงนอกฤดูผสมพันธุ์หรือฤดูหนาว การอพยพย้ายถิ่นของนกจะเริ่มขึ้นหลังจากสิ้นสุดฤดูผสมพันธุ์ เมื่อลูกนกแข็งแรงดีพอ โดยมีภาวะที่แสงแดดในตอนกลางวันสั้นลงและช่วงเวลากลางคืนที่ยาวนานขึ้น เป็นสิ่งเร้าให้เกิดการหลั่งฮอร์โมนกระตุ้นให้นกกินอาหารมากกว่าปกติ เพื่อสะสมไขมันไว้เปลี่ยนเป็นพลังงานในตอนอพยพ และเมื่ออุณหภูมิในซีกโลกเหนือลดต่ำลง น้ำกลายเป็นน้ำแข็ง สภาพที่อยู่อาศัยไม่เหมาะสม อาหารลดน้อยลง พืชหยุดการเจริญเติบโต แมลงหลบซ่อนตัวอยู่ในดิน นกก็จะเริ่มอพยพเคลื่อนย้ายลงไปยังซีกโลกทางใต้ซึ่งมีแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์กว่า และอยู่อาศัยหากินจนถึงฤดูร้อน จึงจะอพยพกลับไปยังถิ่นเดิมเพื่อสร้างรังวางไข่เลี้ยงลูกนกให้เติบโตแข็งแรง เป็นวัฏจักรเช่นเดียวกันทุกปี

สาเหตุ ที่ทำให้นกมีการอพยพ

มีหลายสมมติฐาน ที่ได้กล่าวถึงการอพยพของนก บางสมมติฐานกล่าวว่านกจะอพยพโดยอาศัยการสังเกตตำแหน่งของดวงดาว ดวงอาทิตย์ สนามแม่เหล็กโลก ภูมิประเทศที่โดดเด่น เช่น เทือกเขาที่ทอดยาว ชายฝั่งทะเล เสียงคลื่นกระทบฝั่ง และทิศทางลมที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่แน่นอนในทุกปี แต่บางสมมติฐานกล่าวว่านกอาศัยประสบการณ์ที่สั่งสมเรียนรู้และถ่ายทอดต่อกันมารุ่นต่อรุ่น ทำให้รู้โดยสัญชาตญาณว่าจะต้องอพยพไปในเส้นทางใด แต่ในความเป็นจริงแล้ว นกอาจใช้วิธีหนึ่งวิธีใดหรือหลายวิธีผสมผสานกันก็ได้ หากแต่สาเหตุสำคัญที่ทำให้ นกต้องอพยพ คือการแสวงหาพื้นที่ที่มีสภาพแวดล้อมเหมาะสมต่อการดำรงชีวิตในแต่ละฤดูกาล แสวงหาพื้นที่ที่มี แหล่งอาหารสมบูรณ์ หรือแหล่งที่เหมาะสมในการสร้างรังวางไข่ และเลี้ยงดูลูกอ่อน

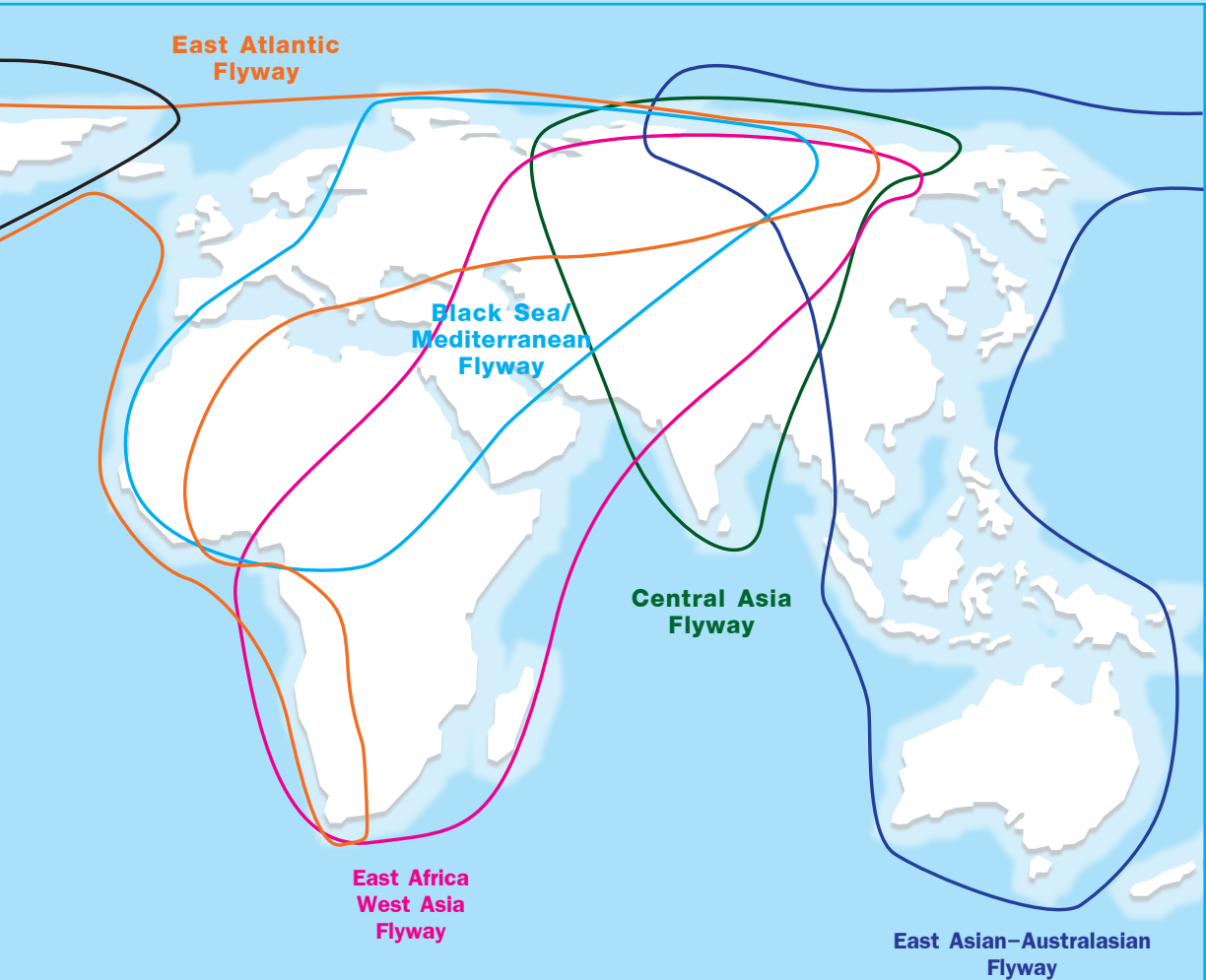
เส้นทาง

การอพยพของนก

การอพยพของนก ส่วนใหญ่มักเกิดขึ้นระหว่างซีกโลกเหนือตอนบนกับตอนล่างของทวีป เนื่องจากซีกโลกเหนือมีแผ่นดินกว้างขวาง มีความแตกต่างของสภาพภูมิอากาศและมีสัตว์โดยเฉพาะนกอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก โดยพบว่ามีนกอพยพมากกว่า 2,000 ชนิด ซึ่งส่วนใหญ่จะอพยพในแนวเหนือ-ใต้ มีเพียงบางชนิดที่อพยพในแนวตะวันออก - ตะวันตก เส้นทางการอพยพหลักของโลก ได้แก่

1. Mississippi Americas flyway
2. Pacific Americas flyway
3. Atlantic Americas flyway
4. East Atlantic flyway
5. Black Sea/Mediterranean flyway
6. East Africa West Asia flyway
7. Central Asia flyway
8. East Asian-Australasian flyway

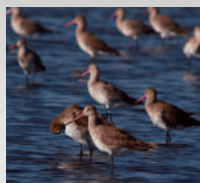
ประเทศไทยตั้งอยู่ในเส้นทางการบินอพยพ
เอเชียตะวันออก-ออสเตรเลีย
(East Asian-Australasian Flyway : EAAF)

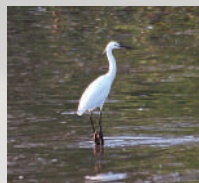
กลุ่มนกบก :
นกคอทับทิม

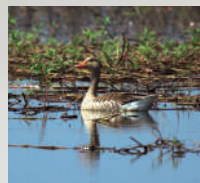
กลุ่มนกทะเล :
นกนางนวลธรรมดา

กลุ่มนกชายเลน :
นกปากแอ่นหางดำ

กลุ่มนกน้ำ :
นกยางเป็ย

กลุ่มห่านป่าและนก
เป็ดน้ำ : ห่านเทาปากชมพู

ชนิดนกอพยพ ในประเทศไทย

ปัจจุบันประเทศไทยพบนกไม่น้อยกว่า 996 ชนิด
จัดเป็นนกอพยพ จำนวน 326 ชนิด และนกประจำถิ่น
ที่มีประชากรอีกกลุ่มหนึ่งอพยพเข้ามาในฤดูหนาว 89 ชนิด
โดยแบ่งกลุ่มของนกอพยพได้ ดังนี้

1. กลุ่มนกบก (Terrestrial Bird)
2. กลุ่มนกทะเล (Sea Bird)
3. กลุ่มนกชายเลน (Shore Bird)
4. กลุ่มนกน้ำ (Waterbird)
5. กลุ่มห่านป่าและนกเป็ดน้ำ (Waterfowl)
6. กลุ่มนกล่าเหยื่อและอีแร้ง (Raptor)

กลุ่มนกล่าเหยื่อและอีแร้ง :
เหยี่ยวดำ

สถานภาพ

1. นกอพยพ (Winter Visitor หรือ Non-breeding Visitor)

หมายถึง นกที่อพยพย้ายถิ่นช่วงนอกฤดูผสมพันธุ์ เป็นนกที่ทำรังวางไข่ในบริเวณอื่น โดยมากเป็นพื้นที่ทางตอนเหนือและตอนกลางของทวีป อพยพย้ายถิ่นมาอาศัยในประเทศไทยตลอดฤดูหนาวตั้งแต่เดือนกันยายนและอพยพกลับในราวเดือนมีนาคม - เมษายน เพื่อไปผสมพันธุ์และทำรังวางไข่

2. นกอพยพผ่าน (Passage Migrant)

หมายถึง นกที่อพยพย้ายถิ่นช่วงนอกฤดูผสมพันธุ์ ที่หยุดพักหาอาหารในประเทศไทยเป็นระยะเวลาสั้น ๆ เพื่อสะสมไขมัน และบินต่อไปยังอีกโลกตอนใต้ ได้แก่ ประเทศมาเลเซีย อินโดนีเซีย ออสเตรเลีย พบในประเทศไทยในช่วงต้นฤดูอพยพ ในเดือนกรกฎาคม - พฤศจิกายน (autumn passage) และปลายฤดูอพยพ ในเดือนมีนาคม - พฤษภาคม (spring passage)

3. นกอพยพเข้ามาสร้างรังวางไข่ (Breeding Visitor)

หมายถึง นกที่อพยพย้ายถิ่นเพื่อมาผสมพันธุ์ สร้างรังวางไข่ในประเทศไทย ในช่วงฤดูร้อนถึงฤดูฝน หรือปลายฤดูฝนต่อต้นฤดูหนาว

นกอพยพ : นกปากแอมหางลาย

นกอพยพผ่าน : อีแร้งสีน้ำตาลหิมาลัย

นกอพยพสร้างรังวางไข่ : นกแอ่นทุ่งใหญ่

แหล่งอาศัยที่สำคัญ ของนกอพยพ

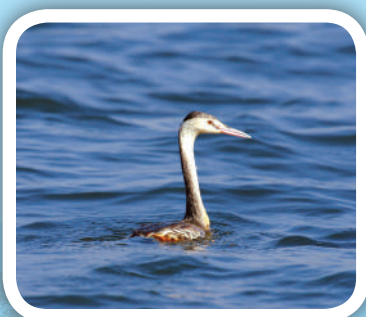
1. พื้นที่ป่าไม้ เป็นที่อาศัยหากินของกลุ่มนกบก เช่น นกเดินดง นกจับแมลง นกกระเจียว และนกกะจีด และเหยี่ยวชนิดต่าง ๆ ฯลฯ

2. ชุมชน และสวนสาธารณะ นกที่พบ ได้แก่ กลุ่มนกบกที่สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมในเมืองและคุ้นเคยกับคน เช่น นกนางแอ่นบ้าน ฯลฯ

3. ทุ่งหญ้าและพื้นที่เกษตรกรรม เป็นที่อาศัยหากินของนกทุ่งและนกน้ำหลายชนิด นกที่พบ ได้แก่ กลุ่มนกยาง นกเด้าดิน นกเด้าลม นกอีเสือ ฯลฯ

4. แหล่งน้ำจืด เช่น ทะเลสาบ หนอง บึง อ่างเก็บน้ำ แม่น้ำ ลำคลองต่าง ๆ เป็นแหล่งอาศัยหากินของนกในกลุ่มนกเป็ดน้ำ นกอัญชัน นกยาง และนกกกระสา ฯลฯ

5. ป่าชายเลน หาดเลน ตามชายฝั่งรอบอ่าวไทย และทะเลอันดามัน นกที่พบ ได้แก่ กลุ่มนกชายเลน

6. ทะเลและเกาะนอกชายฝั่ง เป็นแหล่งอาศัยหากินของนกทะเลต่าง ๆ ได้แก่ นกนางนวล นกโจรสลัด นกบูบี ฯลฯ

การศึกษานกอพยพ ในประเทศไทย

พ.ศ. 2501 นายเบน คิง เป็นผู้เริ่มบุกเบิกงานศึกษานกอพยพ

พ.ศ. 2506 - 2510 มีการจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติงานศึกษาการอพยพย้ายถิ่นของนกในภาคพื้นทวีปเอเชีย Migratory Animal Pathological Survey (MAPS) ขึ้นที่กรุงเทพฯ มีการทำเครื่องหมายนก 462 ชนิด 115,845 ตัว

พ.ศ. 2509 - 2515 ได้มีการทำเครื่องหมายนกนางแอ่นบ้าน จำนวน 96,262 ตัว ต่อมาการศึกษาการอพยพย้ายถิ่นของนกได้หยุดชะงักลง เนื่องจากปัญหาด้านงบประมาณและบุคลากร

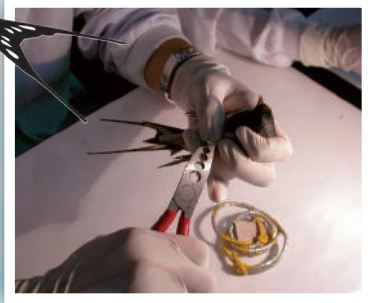
พ.ศ. 2534 กรมป่าไม้ร่วมกับสถาบันวิจัยนกยามาชิมา ประเทศญี่ปุ่น ได้จัดฝึกอบรมเจ้าหน้าที่และเริ่มปฏิบัติงานใส่ห่วงขานกชายเลนที่ จ.สมุทรปราการ และนกนางแอ่นบ้าน บริเวณถนนสีลม

พ.ศ. 2538 กรมป่าไม้ ได้จัดทำห่วงขานกของประเทศไทย และได้จัดประชุมเชิงปฏิบัติการศึกษานกอพยพโดยวิธีการใส่ห่วงขานก มีนักวิจัยจากประเทศญี่ปุ่น พม่า เวียดนาม มาเลเซีย อินโดนีเซีย และไทย เข้าร่วมประชุม

พ.ศ. 2545 มีการปรับปรุงโครงสร้างส่วนราชการ ภารกิจด้านการศึกษาวิถัยนกอพยพ จึงมาอยู่ภายใต้การกำกับดูแล ของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช โดยมีกลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า เป็นหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบ ซึ่งมีการดำเนินงาน

1. โครงการติดตามศึกษาประชากรนกอพยพในประเทศไทย (ระยะที่ 1) พ.ศ. 2546-2551
 2. โครงการวิจัยเกี่ยวกับนกอพยพและโรคไข้หวัดนกในนกธรรมชาติ พ.ศ. 2550 - 2554
- การดำเนินงานจนถึงปัจจุบัน ก่อให้เกิดเครือข่ายในการศึกษานกอพยพในประเทศไทยขึ้น

โดยความร่วมมือระหว่างกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช มหาวิทยาลัย สมาคมนักอนุรักษ์และธรรมชาติแห่งประเทศไทย ชมรม องค์รภาคเอกชนต่าง ๆ และนักดูนก

การสำรวฉบับประชากรนกอพยพ

กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ได้ดำเนินการสำรวจประชากรนกน้ำและนกอพยพในพื้นที่ชุ่มน้ำสำคัญทั่วประเทศ จำนวน 130-154 แห่ง มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 โดยมีหน่วยงานในสังกัดกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช อาทิ กลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า เขตห้ามล่าสัตว์ป่า เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า สถานีพัฒนาและส่งเสริมการอนุรักษ์สัตว์ป่า ร่วมเก็บข้อมูล นอกจากนี้และยังได้รับความร่วมมือจากสมาคมอนุรักษ์นกและธรรมชาติแห่งประเทศไทย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ นักดูนกและ

อาสาสมัครอีกเป็นจำนวนมาก ปัจจุบันได้รวบรวมข้อมูลจากการสำรวนกอพยพย้อนหลังไปเป็นเวลา 30 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2523-2553 โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐานด้านจำนวนประชากรและการแพร่กระจายของนกอพยพในประเทศไทย ติดตามตรวจสอบสถานภาพ และการเปลี่ยนแปลงการปรากฏของชนิดพันธุ์นกอพยพ โดยเฉพาะชนิดที่หายากใกล้จะสูญพันธุ์และมีความสำคัญในพื้นที่ชุ่มน้ำ เพื่อนำข้อมูลไปใช้ในการวางแผนการจัดการ อนุรักษ์ คุ้มครอง และฟื้นฟูประชากรนกอพยพ รวมถึงแหล่งที่อยู่อาศัยของนกอพยพอีกด้วย

เทคนิคการจับนกอพยพ

1. ตาข่ายดักนก (Mist Net)

เป็นวิธีการดักนกเพื่อการศึกษามากที่สุด ใช้ดักทั้งนกป่าและนกชายเลน ตาข่ายทำจากเส้นด้ายพิเศษ เพื่อความปลอดภัยต่อตัวนก

2. ข่ายเวหา

เป็นตาข่ายขนาดใหญ่ ยาว 100 เมตรขึ้นไป ใช้สำหรับดักนกเป็ดน้ำ ในหนอง บึง โดยขึงตาข่ายกลางน้ำใกล้บริเวณแหล่งพักผ่อนของนกเป็ดน้ำ และใช้วิธีเสียงเหยี่ยวเป่าไล้ให้นกบินชนติดตาข่าย

3. สวิง

ใช้สำหรับดักจับนกยางและนกกระสา ในบริเวณที่เกาะนอนหรือแหล่งทำรัง โดยตอด้ามยาว และใช้ครอบนกในเวลากลางคืนของคืนเดือนมืด

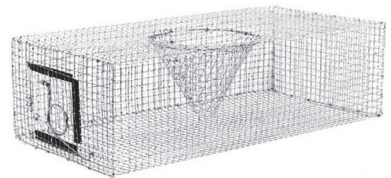
4. แหและข่ายดักปลา

เป็น แห ที่ ใช้สำหรับจับปลาทั่วไป โดยนำมาใช้สำหรับดักจับนกที่อยู่รวมกันเป็นฝูง เช่น นกฟิราบ และนกนางนวลธรรมดา

5. กรงและกับดัก

มีหลายประเภทขึ้นอยู่กับชนิดนกที่ต้องการจับ

ต้งบ้น

ใส่ลูกบ้น

วางตาข่าย

ยิงตาข่าย

เก็บนก

6. ท่อยิงตาข่ายจับสัตว์ (Cannon Net)

เป็นอุปกรณ์การดักจับนกเพื่อการศึกษาที่มีประสิทธิภาพสูง ได้นกปริมาณมากในการดักเพียงครั้งเดียว แต่ต้องทำงานโดยทีมงานที่ได้รับการอบรมมาอย่างดี เพื่อความปลอดภัยต่อตัวนกและคนทำงาน

หลักการทำงานของ Cannon Net

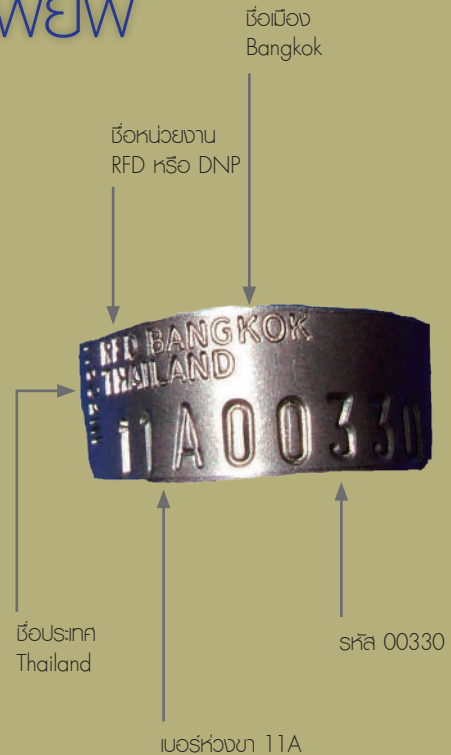
1. เลือกตำแหน่งวางตาข่ายที่นกรวมตัวกันเป็นกลุ่มใหญ่
2. วางและพรางตาข่ายให้กลมกลืนกับพื้นที่โดยรอบให้มากที่สุด
3. ตั้งท่อยิงหลังตาข่ายโดยเลือกมุมที่เหมาะสมกับความสูงของนก แรงลม และความลาดชันของพื้นที่
4. ใส่ลูกตุ้มส่งตาข่ายและคล้องเชือกมูมตาข่ายกับลูกตุ้ม
5. รอให้นกเข้าไปในพื้นที่หน้าตาข่ายแล้วยิงตาข่ายคลุมนก
6. นำนกออกจากตาข่ายเพื่อติดเครื่องหมาย

การทำเครื่องหมายนกอพยพ

1. การใส่ห่วงขาน BIRD BANDING

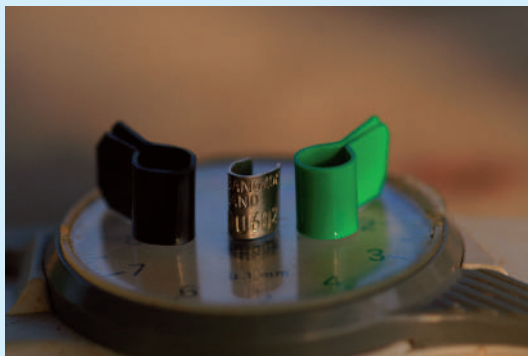
ห่วงขานทำจากโลหะผสมอะลูมิเนียมหรือสแตนเลส มีน้ำหนักเบา ไม่มีความคมที่จะเป็นอันตรายต่อขานก มีลักษณะเป็นแผ่นโค้งเป็นวงขนาดต่าง ๆ กัน ขึ้นกับขนาดและชนิดของนก บนห่วงขานกมีอักษรสลัก ซึ่งประกอบด้วย

- ชื่อหน่วยงานที่ดำเนินการศึกษา เช่น RFD (ROYAL FOREST DEPARTMENT = กรมป่าไม้) หรือ DNP (Department of National park Wildlife and Plants = กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช)
- ชื่อเมืองและประเทศ แหล่งที่ศึกษาทำเครื่องหมาย เช่น BKK หรือ BANGKOK, THAILAND
- ขนาดหรือเบอร์ห่วงขา 11A หมายถึง นกชนิดนี้ใช้ห่วงขาขนาด 11A โดยที่ขนาดห่วงขามีตั้งแต่ 0 - 18A ขึ้นอยู่กับขนาดขาของนกแต่ละชนิด
- รหัส หมายเลขตัวนก เช่น 00330 เลขทะเบียนประจำตัวนกแต่ละตัวประกอบด้วยตัวเลข 5 หลัก มีประโยชน์ในการติดต่อแจ้งผลการพบหรือรายละเอียดข้อมูลของนกนั้นได้ เมื่อนกที่ใส่ห่วงขาถูกจับได้อีกครั้ง ผู้ศึกษาสามารถอ่านรายละเอียดจากห่วงขานี้

2. การติดธงสี Leg Flag

ใช้ในการศึกษาเส้นทางการอพยพของนกชายเลนและนกนางนวล โดยการติดธงสีเพื่อให้สามารถมองเห็นจากระยะไกลโดยใช้กล้องส่องทางไกล หรือโดยการถ่ายภาพโดยไม่ต้องจับเข้า แต่ละพื้นที่ตลอดเส้นทางการอพยพถูกกำหนดรหัสธงสีไม่ให้อั้กันเพื่อเป็นตัวแทนว่านกนั้น ๆ ถูกติดธงสีจากที่ใด

3. การติดเครื่องหมายปีก Wing Tag

มักใช้ในการศึกษานกขนาดใหญ่ เช่น กลุ่มนกกระสา อีแร้ง เหยี่ยว มีรหัส ตัวเลข กำกับเพื่อสะดวกต่อการติดตามและเห็นได้ชัดเจนขณะบินหรือเกาะนิ่งอยู่

รหัสของธงสี Leg Flag

ธงสีทำจากพลาสติกที่ไม่เป็นอันตรายต่อนก มักใช้ในการศึกษานกชายเลน การติดธงสีจะติดที่ขาหน้าตัวละ 2 ขัน โดยมีการกำหนดรหัสสีขึ้นแทนสถานที่ที่จับนก ซึ่งประเทศไทยใช้รหัสสีดำ - เขียว สำหรับการติดตามมีเครือข่ายนักวิจัยด้านปักษีวิทยา และนักดูนกทั่วโลก เป็นเครือข่ายในการแจ้งการพบนกที่ทำเครื่องหมายจากประเทศไทยและประเทศอื่น ๆ ว่า ไปพบอยู่ในที่ใดบ้าง ทำให้สามารถนำข้อมูลมาจัดทำแผนที่ และติดตามการอพยพของนกแต่ละชนิดได้

COLOUR FLAG COMBINATIONS FOR MIGRATION RESEARCH ON SHOREBIRDS IN THE EAST ASIAN - AUSTRALASIAN FLYWAY

(last updated June 2007)

KEY : Provisional/Available Discontinued

Master	Lower	White	Black	Blue	Green	Orange	Yellow	Other
Upper								
White	White	Delay Use	White	White	White	White	White	Yellow Band
	no flag		Black	Blue	Green	Orange	Yellow	Dark Green Flag
	North Island		Shanghai	Taipei	South Island		Hong Kong	Alaska
	NEW ZEALAND		CHINA	CHINA	NEW ZEALAND	KOREA	CHINA	USA
Black		Black	Delay Use	Black	Black	Black		Dark Green Flag
		White		Blue	Green	Orange	Malaysia	Yellow Band
		Shanghai		S Philippines	Inner Gulf	Java		Alaska
		CHINA		PHILIPINES	THAILAND	INDONESIA		USA
Blue	Blue	Blue	Hainan-Guangxi China	Blue	Blue	Blue		Pale Blue
	no flag	White		Blue	Green	Orange	Yellow River Delta	White
	Northern Japan	Central Japan		Northern Japan		Southern Japan	China	Wrangel Island
	JAPAN	JAPAN		JAPAN	MONGOLIA	JAPAN		RUSSIA
Green	Green	Green	Green	Jiangsu China	Delay Use	Green		Pale Blue
	no flag	White	Black			Orange	Gulf of Carp. Australia	nothing
	QLD	Singapore				N Yellow Sea		N Chukotka
	AUSTRALIA	SINGAPORE	CAMBODIA			CHINA		RUSSIA
Orange	Orange	Orange	Orange	Orange	Orange	Delay Use	Orange	Pale Green
	no flag	White	Black	Blue	Green		Yellow	nothing
	Victoria	Discontinued	Sumatra	Tasmania	NEW		SA	S Chukotka
	AUSTRALIA	KOREA	INDONESIA	AUSTRALIA	AUSTRALIA		AUSTRALIA	RUSSIA
Yellow	Yellow	Yellow	Yellow	Darwin region Australia	Yellow	Yellow		
	no flag	White	Black		Green	Orange	Delay Use	
	NWA	Sukhalin	Kamchatka		VIETNAM	SW WA		
	AUSTRALIA	RUSSIA	RUSSIA			AUSTRALIA		

Prepared by : Doug Watkins, Wetlands International-Oceania
doug.watkins@wetlands-oceania.org

Find more information on the Protocol at :
<http://www.tasweb.com.au/awsf/>

4. การติดเครื่องส่งสัญญาณวิทยุติดตามตัวสัตว์ระบบดาวเทียม (Satellite Transmitter)

เป็นอุปกรณ์ที่ใช้ติดตามตัวนก เพื่อบอกตำแหน่งที่อยู่ ณ เวลานั้น หลักการทำงานของวิทยุติดตามตัวสัตว์ระบบดาวเทียม เมื่อติดไปกับตัวนก วิทยุจะทำหน้าที่ส่งสัญญาณโดยใช้ความถี่ $401.650 \text{ MHz} \pm 36 \text{ kHz}$ กำลังส่ง Power output 200 mW แจกจ่ายของตัวเองในขณะนั้นไปยังดาวเทียม NOAA (National Oceanic and Atmospheric Administration), ซึ่งสนับสนุนโดย NASA ที่โคจรผ่านและทำหน้าที่รับและส่งผ่านข้อมูลมายังสถานีภาคพื้นดิน Receiving stations ซึ่งมีประมาณ 50 แห่ง เพื่อบันทึกข้อมูลไว้ และส่งผ่านข้อมูลมายังศูนย์ประมวลผลข้อมูล เพื่อคำนวณหาพิกัดที่แท้จริงของนก และให้บริการข้อมูล โดย The Argos system (Franco-American cooperation) ซึ่งผู้ใช้สามารถดาวน์โหลดข้อมูลผ่านทางอินเทอร์เน็ต โดยมี Password ในการเข้าถึงข้อมูล จากนั้นสามารถนำข้อมูลพิกัดที่ได้นำเข้าสู่ระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (GIS) และจัดสร้างชั้นข้อมูลแผนที่เส้นทางการอพยพของนก

นกนางนวลธรรมดา

อุปกรณ์การติดวิทยุติดตามตัว
สัตว์ระบบดาวเทียม

การติดตามวิถีชีวิตตามตัวสัตว์ระบบดาวเทียม เพื่อศึกษาเส้นทางอพยพของนก

กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช โดยกลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า ได้นำวิทยุติดตามตัวสัตว์ระบบดาวเทียม มาใช้ศึกษาเส้นทางอพยพของนกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2552 – 2554 โดยทำการติดวิทยุกับนกชนิดที่อยู่ในกลุ่มเสี่ยงต่อการติดเชื้อไข้หวัดนก ได้แก่ นกปากห่าง นกนางนวลธรรมดา นกชายเลน นกเป็ดน้ำ นกยาง และอีแร้ง ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยจะทำให้ทราบเส้นทางอพยพของนกได้ในระยะเวลาอันสั้น ซึ่งทำให้การกำหนดแผนการป้องกันควบคุมการระบาดของโรคไข้หวัดนกในธรรมชาติมีประสิทธิภาพมากขึ้น เนื่องจากเราไม่สามารถที่จะควบคุมนกในธรรมชาติโดยเฉพาะนกอพยพให้อยู่จำกัดในพื้นที่หนึ่งพื้นที่ใดได้ตลอดเวลา การเฝ้าระวังโดยอาศัยข้อมูลความรู้ว่านกอยู่ที่ใดบ้าง ในช่วงเวลาใด มีจำนวนมากน้อยแค่ไหน มีการตายผิดปกติ มีการติดเชื้อไข้หวัดนกหรือไม่ และจะอพยพเคลื่อนย้ายต่อไปยังบริเวณใด หากมีการระบาดของโรคไข้หวัดนก เกิดขึ้นกับนกอพยพในบริเวณใดของโลกก็จะสามารถเฝ้าระวังในพื้นที่บริเวณอื่น ๆ ที่อยู่ในเส้นทางอพยพ ทำให้สามารถแจ้งเตือนภัย และควบคุมก่อนที่จะเกิดการระบาดของโรคได้อย่างทันทั่วถึง ซึ่งสามารถสร้างความเชื่อมั่นด้านความปลอดภัยจากโรคไข้หวัดนกให้กับประชาชนทั้งในประเทศและต่างประเทศได้เป็นอย่างดี ทั้งยังเป็นข้อมูลทางวิชาการที่เป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ และคุ้มครองนกอพยพอีกด้วย

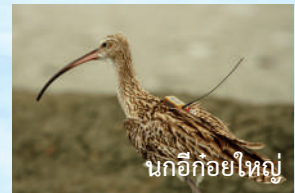
นกปากห่าง

นกนางนวลธรรมดา

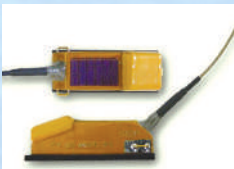
เปิดเตา

นกอีกร้อยใหญ่

อีแร้งดำหิมาลัย

นกอพยพชนิดที่สำคัญในประเทศไทย กลุ่มนกชายเลน (Shore bird)

นกชายเลน (Shorebird, wader) ส่วนใหญ่จัดอยู่ในวงศ์ (Family) Scolopacidae ซึ่งนกชายเลนได้มาจากการที่นกกลุ่มนี้อาศัยอยู่ตามชายเลนหรือชายน้ำ หากินในช่วงน้ำทะเลลดลงทั้งกลางวันและกลางคืน ช่วงนอกฤดูผสมพันธุ์มักอาศัยอยู่เป็นฝูงใหญ่เพื่อลดอันตรายจากการถูกล่า ในฤดูผสมพันธุ์จะมีสีสันสดใส ปากและขามีลักษณะรูปร่างและความยาวที่แตกต่างกันไป บ่งบอกถึงลักษณะการกินอาหารที่ระดับแตกต่างกันของแต่ละชนิด เพื่อลดการแย่งชิงอาหารซึ่งกันและกัน และเพื่อหากินร่วมกันเป็นกลุ่มใหญ่ได้

ช่วงเดือนตุลาคมของทุกปี เป็นช่วงเวลาที่นกชายเลนอพยพเข้ามาในประเทศไทยปริมาณมากที่สุด เนื่องจากเป็นเวลาที่นกชายเลนอพยพเดินทางมาถึงแหล่งพักพิงตลอดฤดูหนาวในเมืองไทย บวกกับนกชายเลนบางกลุ่ม

แวะพักเข้ามาเติมพลังงานก่อนการเดินทางต่อไปทางตอนใต้ ในช่วงฤดูหนาวนกชายเลนมักอพยพเข้ามาอาศัยในประเทศไทย โดยเฉพาะพื้นที่ชายฝั่งทะเลอ่าวไทย ภาคใต้ฝั่งตะวันออก ภาคใต้ฝั่งตะวันตก บริเวณนาเกลือ บ่อกุ้ง บ่อเลี้ยงสัตว์น้ำชนิดต่าง ๆ พื้นที่เหล่านี้เป็นแหล่งอาหารและจุดพักพิงที่สำคัญต่อนกชายเลนจำนวนมากหลายแสนตัวในแต่ละปี การศึกษาด้านนิเวศวิทยาของนกชายเลนอพยพในพื้นที่พักพิงช่วงนอกฤดูผสมพันธุ์วางไข่ จึงเป็นสิ่งสำคัญทั้งด้านการจัดการพื้นที่เพื่อรักษาความหลากหลายทางนิเวศวิทยา และเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการควบคุมโรคไข้หวัดนกในธรรมชาติต่อไป

การศึกษานกอพยพ ในกลุ่มนกชายเลน

กลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ร่วมกับ ฟิลลิป ดี ราวด์ ดำเนินการทำเครื่องหมายนกชายเลน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 เป็นต้นมา โดยใช้เทคนิคตาข่ายดักนก (Mist Net) และการใช้ท่อยิงตาข่ายจับสัตว์ (Cannon Net) ในการจับนกชายเลนทำเครื่องหมายห่วงขาและธงสี (Leg Flag) เพื่อติดตามการอพยพ โดยดำเนินการในบริเวณอ่าวไทยตอนใน และชายฝั่งอันดามัน บริเวณหมู่เกาะลิบง จังหวัดตรัง ปัจจุบันทำเครื่องหมายนกชายเลนอพยพไปแล้ว 42 ชนิด จำนวน 4,529 ตัว (ตุลาคม พ.ศ. 2552) และสามารถติดตามการอพยพของนกชายเลนได้แล้วไม่น้อยกว่า 20 ชนิด โดยมีรายงานการพบนกที่ติดธงสีจากประเทศไทย 11 ชนิด อพยพไปยังต่างประเทศ ได้แก่ ประเทศจีน เกาหลีใต้ มาเลเซีย อินโดนีเซีย และสิงคโปร์ และในประเทศไทยยังพบนกอพยพ 9 ชนิด ที่ติดธงสีจากต่างประเทศ อาทิ รัสเซีย จีน ญี่ปุ่น มาเลเซีย อินโดนีเซีย สิงคโปร์ และออสเตรเลีย

นกอีโก้ยใหญ่

นกหัวโตทรายเล็ก

นกปากแอนหางดำ

นกชายเลนปากกว้าง

ผลการศึกษาเส้นทางการอพยพของนกชายเลน

นกทะเลขาแดงธรรมดา
(Common Redshank)

นกสตันท์คอแดง
(Red-necked Stint)

นกชายเลนปากช้อน
(Spoon-billed Sandpiper)

นกน็อตใหญ่
(Great Knot)

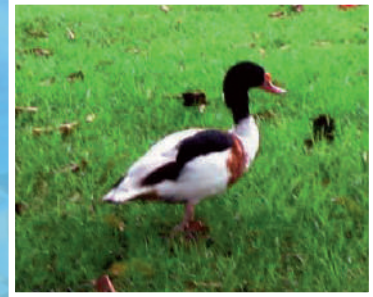

กลุ่มนกเป็ดน้ำ

(Anatidae)

นกเป็ดน้ำ เป็นนกกลุ่มที่ว่ายน้ำหากิน เเท้มีพังพืดแบบตีนเป็ด (Web-footed swimming birds) เป็นนกที่มีขนาดเล็กถึงขนาดใหญ่ปากแบน ตรงปลายปากมีลักษณะคล้ายเล็บและจุ่มเล็กน้อย ขาสั้น มีพังพืดระหว่างนิ้ว ด้านหน้าทั้ง 3 นิ้ว ส่วนใหญ่สามารถว่ายน้ำและดำน้ำได้ดี นกทั้งสองเพศมีสีต่างกัน ตัวผู้จะมีสีสดใสกว่าในช่วงฤดูผสมพันธุ์ ส่วนเพศเมียมีขนปกคลุมลำตัวเป็นลายสีน้ำตาลคล้ำคล้ายคลึงกัน ได้แก่ นกในวงศ์นกเป็ดน้ำ Family Anatidae และวงศ์เป็ดแดง Family Dendrocygnidae นกเป็ดน้ำส่วนใหญ่อาศัยตามแหล่งน้ำจืด เช่น หนอง บึง ทะเลสาบบางชนิดอพยพตามแหล่งน้ำใกล้ชายฝั่งทะเล โดยจะกินพืชและสัตว์ใต้น้ำ ได้แก่ สาหร่าย พืชน้ำ ปลา หอย และแมลงน้ำ เป็นอาหาร

นกเป็ดน้ำเป็นสัตว์ที่มีการแพร่กระจายทั่วโลก ยกเว้นทวีปแอตแลนติก ทำรังวางไข่บนภาคพื้นทวีปทางตอนบนของโลก ได้แก่ สหรัฐอเมริกา แคนาดา กลุ่มประเทศยุโรป รัสเซีย มองโกเลีย จีน โดยจะผสมพันธุ์สร้างรังวางไข่ในฤดูร้อน ทำรังในหลากหลายพื้นที่ เช่น แอ่งน้ำตื้น ๆ บนพื้นดิน กองไม้บนพื้นดิน บนวัชพืชน้ำ โพรงต้นไม้ โดยใช้พืชและขนเป็นวัสดุทำรัง ออกไข่ครั้งละ 4 - 13 ฟอง นกเป็ดน้ำส่วนใหญ่จะเริ่มฟักไข่ทันทีที่ออกไข่ ใบสุดท้าย โดยใช้เวลาฟักไข่นาน 20 - 40 วัน และลูกจะออกจากไข่พร้อม ๆ กัน ภายในเวลา 24 ชั่วโมง

เป็ดเซลติก

เป็ดลาย

เป็ดเทา

เป็ดพม่า

การศึกษานกอพยพในกลุ่มนกเป็ดน้ำ

ในฤดูหนาวนกเป็ดน้ำจะอพยพมาทางตอนใต้ของทวีป โดยนกในทวีปเอเชียจะอพยพมาอาศัยในประเทศญี่ปุ่น เกาหลี จีนตอนใต้ อินเดีย บังกลาเทศ และประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่ออพยพลงมาทางตอนใต้ ก็มักเลือกอาศัยตามแหล่งน้ำขนาดใหญ่ที่มีอาหารอย่างอุดมสมบูรณ์ จากการสำรวจในเดือนมกราคม 2551 พบว่า ประชากรนกเป็ดน้ำในประเทศไทยมีประมาณ 126,800 ตัว (กลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า, 2551) พื้นที่อาศัยที่สำคัญ ได้แก่ เขตห้ามล่าสัตว์ป่าบึงบอระเพ็ด จังหวัดนครสวรรค์ เขตห้ามล่าสัตว์ป่าหนองคาย-แอ่งเชียงแสน จังหวัดเชียงราย เขตห้ามล่าสัตว์ป่าห้วยจระเข้มาก เขตห้ามล่าสัตว์ป่าอ่างเก็บน้ำสนามบิน เขตห้ามล่าสัตว์ป่าอ่างเก็บน้ำห้วยตลาด จังหวัดบุรีรัมย์ เขตห้ามล่าสัตว์ป่าบึงโขงหลง จังหวัดหนองคาย ที่ราบลุ่มน้ำยม จังหวัดสุโขทัย เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง เป็นต้น

กลุ่มนกบก (Terrestrial Bird)

นกบก ได้แก่ นกป่าและนกทุ่งที่อพยพมาในประเทศไทย ซึ่งส่วนใหญ่ทำรังวางไข่ทางตอนเหนือของทวีป เช่น มองโกเลีย ไซบีเรีย จีน เกาหลี ญี่ปุ่น อพยพหนีความหนาวเย็นลงมาหาถิ่นทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงนอกฤดูผสมพันธุ์ การแพร่กระจายพบในหลากหลายแหล่งอาศัย เราจึงสามารถพบนกเหล่านี้ได้ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ทั่วประเทศ พื้นที่ที่มีสภาพธรรมชาติ แม้แต่ตามพื้นที่เกษตรกรรม สวนสาธารณะหรือในแหล่งชุมชน เมืองที่มีต้นไม้ และแหล่งน้ำ บางชนิดเป็นนกอพยพผ่านประเทศไทยไปยังประเทศมาเลเซีย อินโดนีเซีย ซึ่งจะพบเฉพาะในช่วงต้นและปลายฤดูอพยพ เช่น นกอีเสือลายเสือ นกจับแมลง ตะโพกเหลือง สำหรับนกชนิดที่พบเห็นกลุ่มแรก ๆ และเป็นเหมือนสัญลักษณ์ของฤดูกาลอพยพ ได้แก่ นกอุ้มบาตร นกอีเสือสีน้ำตาล นกนางแอ่นบ้าน นกคอทับทิม นกเดินดง นกแอ่นทุ่ง เป็นต้น

นกคอทับทิม

การศึกษานกอพยพในกลุ่มนกบก

นกบก หรือนกป่าและนกทุ่ง เป็นกลุ่มนกอพยพที่มีผู้สนใจศึกษาการอพยพค่อนข้างมาก การศึกษาส่วนใหญ่ใช้วิธีดักจับโดยตาข่ายดักนก (Mist Net) และใส่ห่วงขา เช่น การศึกษาการอพยพของนกนางแอ่นบ้าน Barn Swallow (*Hirundo rustica* Linnaeus, 1758.) ที่ถนนสีลม กรุงเทพมหานคร โดยกลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ซึ่งดำเนินการมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2534 ถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้ จากการศึกษาโดยการใส่ห่วงขานกอพยพที่แหลมผักเบี้ย จังหวัดเพชรบุรี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 โดยฟิลลิป ดี ราวด์ ร่วมกับ กลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ทำให้ค้นพบนกพงปากยาว (*Acrocephalus orinus*) ซึ่งเป็นนกที่เคยมีรายงานการพบเพียงครั้งเดียวในโลกทางตะวันตกของประเทศอินเดีย เมื่อ 139 ปีที่แล้ว การค้นพบในครั้งนี้ นับเป็นการค้นพบครั้งที่ 2 ของโลก ซึ่งได้รับการยืนยันโดยการตรวจสอบลักษณะทางพันธุกรรมจากขนหางเปรียบเทียบกับตัวอย่างเดิมที่ประเทศอินเดีย ปัจจุบันการศึกษานกอพยพยังคงดำเนินต่อไป และนักวิจัยก็คาดหวังว่าการศึกษาที่ต่อเนื่องจะทำให้ได้ข้อมูลที่ดียิ่งขึ้น และอาจค้นพบนกชนิดใหม่ ๆ เพิ่มขึ้น

นกเดินดงหัวสีส้ม

นกเดินดง

นกแอ่นทุ่ง

อีแร้งและนกล่าเหยื่อ

(Raptor หรือ Bird of Prey)

นกล่าเหยื่อ (Raptor หรือ Bird of Prey) ประกอบด้วย เหยี่ยว นกอินทรี และอีแร้ง พบแพร่กระจายในทุกวันภูมิภาคของโลก อาศัยทั่วไทย ตามป่าดงดิบ ป่าโปร่ง ใกล้เคียงที่ชุ่มน้ำ ตั้งแต่ที่ราบถึงตามภูเขาสูงตามชายฝั่ง และเกาะกลางทะเล กินสัตว์ต่าง ๆ สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก ปลา และแมลง สำหรับอีแร้งกินซากสัตว์เป็นอาหาร ส่วนใหญ่มีแหล่งขยายพันธุ์อยู่บริเวณ ป่าสนไท่ก้าของไซบีเรีย ในทวีปเอเชียพบกระจายตั้งแต่ประเทศรัสเซีย มองโกเลีย จีน เกาหลีเหนือ เกาหลีใต้ และญี่ปุ่น เมื่อฤดูหนาวจะอพยพลงมาทางใต้ในประเทศอินเดีย บังกลาเทศ พม่า ไทย ลาว กัมพูชา เวียดนาม มาเลเซีย และอินโดนีเซีย โดยเลือกเส้นทางอพยพผ่านผืนแผ่นดินในเวลา กลางวันให้มากที่สุด เนื่องจากต้องอาศัยมวลอากาศร้อน ซึ่งเป็นกระแส ลมร้อนที่ลอยตัวเหนือผืนดินช่วยพยุงปีกและไต่ระดับโดยบินวนเป็นวงกลม จนไต่ระดับที่สูงพอจะใช้กระแสลมช่วยร่อนไปข้างหน้า ประเทศไทยเป็นบริเวณ ที่พบเหยี่ยวและอีแร้งอพยพ ไม่น้อยกว่าร้อยละ 20 ของจำนวนเหยี่ยวและ อีแร้งทั่วโลกพบมากบริเวณคอคอดกระจังหวัดชุมพร ประจวบคีรีขันธ์ และระนอง ซึ่งเป็นส่วนแคบที่สุดของคราบสมุทรมาลายู ที่มีลักษณะเป็น คอคอดที่บังคับให้เหยี่ยวอพยพจากทางตอนเหนือต้องมารวมกันในบริเวณ ดังกล่าวเพื่ออพยพผ่านลงใต้

การฟื้นฟูสุขภาพเพื่อปล่อยคืนสู่ธรรมชาติและศึกษาการอพยพ

กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ได้ร่วมมือกับหน่วยฟื้นฟูนกกล้าเหยื่อ คณะสัตวแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และกองทุนฟื้นฟูนกกล้าเหยื่อเพื่อปล่อยคืนสู่ธรรมชาติที่อยู่ภายใต้การดูแลของสมาคมอนุรักษ์นกและธรรมชาติแห่งประเทศไทย ฟื้นฟูสุขภาพอีแร้งสีน้ำตาลหิมาลัย (Gyps himalayanus) 10 ตัวที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง และภายหลังการปล่อยได้ 3 เดือน ได้รับรายงานจาก Chanchun Zoological and Botanical Park เมืองจินลิน ประเทศจีน แจ้งว่าพบอีแร้งสีน้ำตาลหิมาลัย 1 ตัว ที่อำเภอหนงอัน เมืองฉางชุน มณฑลจินลิน มีเครื่องหมายห่วงขาและแถบปีกที่ระบุหมายเลขประจำตัวนกจากประเทศไทย แสดงว่านกอพยพไปเป็นระยะทางไม่ต่ำกว่า 3,980 กม. ทำให้ทราบเส้นทางอพยพ ทั้งยังแสดงให้เห็นว่าการช่วยเหลือฟื้นฟูนกอพยพประสบผลสำเร็จ สามารถทำให้นกมีชีวิตรอด และดำรงชีวิตอยู่ในธรรมชาติต่อไป

นกนางนวลธรรมดา

BROWN-HEADED GULL

(*Larus brunnicephalus* Jerdon, 1840)

นกนางนวลธรรมดา (*Larus brunnicephalus* Jerdon, 1840) จัดอยู่ในอันดับ (Order) Charadriiformes วงศ์ (Family) Laridae สกุล (Genus) *Larus* ทั่วโลกพบนกในสกุลนี้ 44 ชนิด ประเทศไทยพบ 6 ชนิด มีการแพร่กระจายและถิ่นอาศัยอยู่บริเวณเอเชียตอนกลาง จนถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 1,000,000 – 10,000,000 ตารางกิโลเมตร แหล่งผสมพันธุ์อยู่ในเอเชียตอนกลาง แหล่งทำรังวางไข่ที่สำคัญอยู่บริเวณทะเลสาบบนเทือกเขาปามีร์ในประเทศทาจิกิสถาน และคีร์กีซสถาน ภาคตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย ทิเบต ภาคตะวันตกเฉียงเหนือ และภาคเหนือของจีน นกนางนวลธรรมดาจะอพยพจากแหล่งทำรังวางไข่ ไปตามแนวชายฝั่งทะเลจากเอเชียตอนกลาง จนถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

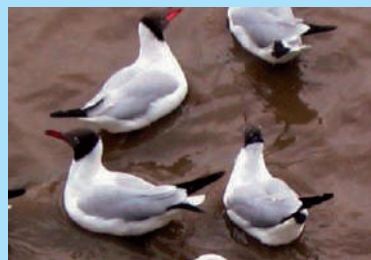
นกนางนวลธรรมดาส่วนใหญ่จะอพยพมายังประเทศไทยช่วงนอกฤดูผสมพันธุ์ หรือในฤดูหนาว ระหว่างเดือนตุลาคมจนถึงเดือนพฤษภาคมของทุกปี โดยมากพบเป็นฝูงใหญ่ตามชายฝั่งทะเล และแหล่งน้ำจืดขนาดใหญ่ เช่น ทะเลสาบ บึง อ่างเก็บน้ำ และปากแม่น้ำ นกอพยพในกลุ่มนี้ที่พบเห็นบ่อยและมีปริมาณมากได้แก่ นกนางนวลธรรมดา โดยเฉพาะที่สถานตากอากาศบางปู จังหวัดสมุทรปราการ

นกที่ยังโตไม่เต็มวัย (Immature)

นกที่โตเต็มวัย (Adult) ชุดขนนอกฤดูผสมพันธุ์

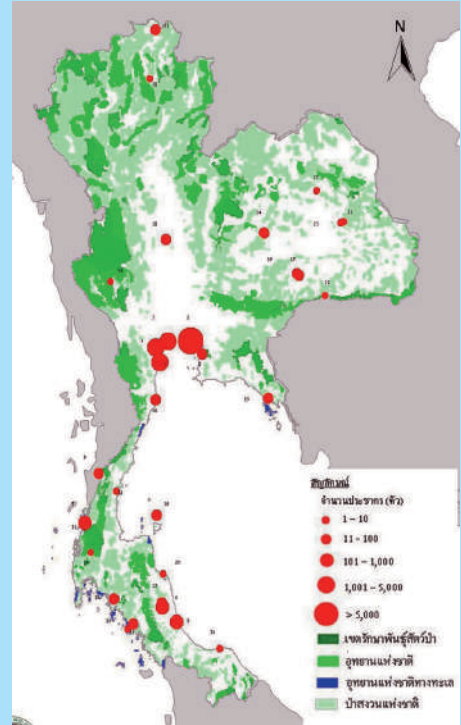

นกที่โตเต็มวัย (Adult) ชุดขนในฤดูผสมพันธุ์

การศึกษาการอพยพของนกนางนวลธรรมดา

ผลจากการติดวิทยุระบบดาวเทียมกับนกนางนวลธรรมดาที่สถานตากอากาศบางปู จังหวัดสมุทรปราการ โดยกลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช พบว่านกนางนวลธรรมดาได้อพยพออกจากประเทศไทยในกลางมีนาคมไปยังทะเลสาบชิงไห่ (Qinghai lake) ซึ่งเป็นแหล่งทำรังวางไข่ ต่อมาอพยพไปทางตะวันตกของจีน ผ่านทิเบต อินเดีย อิหร่าน และปากีสถาน ก่อนจะกลับมาแวะพักอยู่บริเวณชายฝั่งทะเลอันดามัน ประเทศเมียนมาร์ และอพยพกลับมาถึงประเทศไทย ในเดือนพฤศจิกายนก่อนจะอพยพต่อไปยังโตนเลสาป ประเทศกัมพูชา รวมเป็นระยะทางประมาณ 13,300 กิโลเมตร

สำหรับการประเมินจำนวนประชากรในปี Perennou, C.P., Mundkur, T. and Scott, D.A., 1994 และ Wetlands International, 2002 ได้ประเมินประชากรทั่วโลกว่ามีจำนวนมากกว่า 100,000 ตัว สำหรับในประเทศไทย จากการสำรวจในปี พ.ศ. 2547 - 2551 พบว่ามีประชากรประมาณ 14,800 ตัว และพบในพื้นที่ชุ่มน้ำ 32 แห่งในประเทศไทย (วิลยา และมงคล, 2551)

พื้นที่อาศัยในประเทศไทยที่มีรายงานพบนกนางนวลธรรมดา (Larus brunicephalus Jerdon, 1840) ในเดือนมกราคม - กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2551 (Mongkol & Wanlaya, 2008)

นกนางนวลธรรมดาที่ติดห่วงขาจากประเทศจีน พบในประเทศไทย เมื่อ 12 กุมภาพันธ์ 2553

พบนกนางนวลธรรมดาที่ติดวิทยุอพยพกลับมาที่บางปู ในเดือนพฤศจิกายน 2552

แผนที่การแพร่กระจายและเส้นทางการอพยพของนกนางนวลธรรมดา

นกปากห่าง

Asian Open-billed Stork
(*Anastomus oscitans*)

นกปากห่าง (*Anastomus oscitans*) เป็นนกในวงศ์นกกระสา (Ciconiidae) มีขนาดประมาณ 81 ซม. ลักษณะเด่นอยู่ที่เมื่อหุบปากช่องกลางของปากจะแยกห่างออกจากกัน มีการแพร่กระจายและถิ่นอาศัยอยู่ในประเทศอินเดีย ปากีสถาน พม่า ไทย ลาว กัมพูชา เวียดนาม แหล่งทำรังวางไข่ที่สำคัญอยู่ในประเทศไทย พบมากทางภาคกลาง และภาคเหนือตอนล่าง นกปากห่างผสมพันธุ์และทำรังวางไข่ในราวเดือนพฤศจิกายน-เมษายน รังนกปากห่างมีลักษณะเป็นรูปจาน กว้าง 30-40 ซม. สานด้วยกิ่งไม้หยาบ ๆ วางไข่ทุกวัน วันละ 1 ฟอง จนครบ 4 ฟอง ใช้เวลาฟักไข่ 27 - 29 วัน ลูกนกโตและเริ่มหัดบินได้ในเวลา 40 วัน

ประชากรนกปากห่างทั่วโลก คาดว่ามีประมาณ 300,000 ตัว และพบเฉพาะในในเอเชีย (BirdLife International, 2007) และจากการศึกษาจำนวนประชากรในประเทศไทย โดยกลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า ระหว่างปี พ.ศ. 2547 - 2551 พบว่ามีประชากรประมาณ 300,000 - 400,000 ตัว โดยประเทศไทยเป็นพื้นที่แหล่งทำรังวางไข่ที่สำคัญ จากการสำรวจพบมากกว่า 42 แห่ง โดยแหล่งทำรังวางไข่ขนาดใหญ่และนกกลับมาทำรังเกือบทุกปี ได้แก่ บึงบอระเพ็ด จังหวัดนครสวรรค์ โคกพุทรา อำเภอบัณฑิตทอง จังหวัดอ่างทอง หนองน้ำใหญ่ อำเภอดงหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บ้านห้วย อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และคลองลำปลายทิว เขตลาดกระบัง กรุงเทพมหานคร

นกปากห่างมีประโยชน์ในการช่วยควบคุมประชากรหอยเชอร์รี่ในนาข้าว เนื่องจากมีนิสัยชอบหาอาหารรวมกันเป็นฝูง ในบริเวณกว้างลงหากินตามทุ่งนา หนองน้ำ และตามชายบึง หาอาหารกินตลอดวันตั้งแต่รุ่งสางจนพลบค่ำ โดยจับหอยเชอร์รี่กิน เฉลี่ย 123 ตัว/วัน (ไกรรัตน์, 2551)

นั้นแสดงว่านกปากห่างสามารถควบคุมประชากรหอยเชอร์รี่ในประเทศไทยได้วันละ 36,900,000 – 49,200,000 ตัว

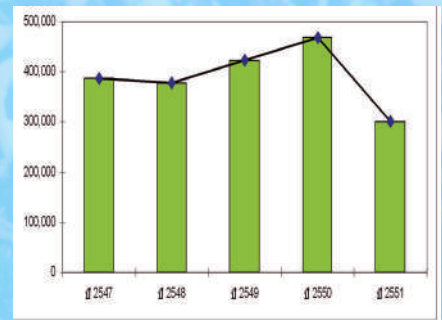
การศึกษาการอพยพของนกปากห่าง

ในอดีตเป็นนกอพยพมาทำรังวางไข่ในประเทศไทย อพยพระหว่างอินเดีย บังคลาเทศ มาয়้งไทยและกัมพูชา จากการศึกษาเส้นทางการอพยพของนกปากห่าง โดยการจับนกปากห่างที่วัดไผ่ล้อมสวนปลอกชา (Banding) พบว่านกปากห่างใช้เส้นทางการอพยพทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือมากกว่าเส้นทางอื่นๆ โดยบินจากวัดไผ่ล้อมจังหวัดปทุมธานี ผ่านประเทศพม่าไปยังบังกลาเทศ ระยะทางไม่ต่ำกว่า 2,000 กิโลเมตร ใช้เวลาการบินน้อยกว่าหนึ่งเดือน

ปัจจุบัน มีข้อสันนิษฐานว่านกปากห่างอาจจะกลายเป็นนกประจำถิ่นของไทย สอดคล้องกับผลการศึกษาจากการติดตามตัวสัตว์ระบบดาวเทียม ซึ่งปรากฏว่านกปากห่างหากินอยู่บริเวณที่ราบลุ่มภาคกลางตลอดทั้งปี สาเหตุอาจเนื่องจากมีนาข้าวที่อุดมสมบูรณ์

แผนที่การแพร่กระจายและเส้นทางการอพยพของนกปากห่าง

จำนวนประชากรในประเทศไทย
ในปี 2547-2551

(Mongkol, Wanlaya & Krairat, 2009)

ประโยชน์และบทบาททางนิเวศ ของนกอพยพ

นกแอ่นทุ่งใหญ่

นกกระสาขาว

เหยี่ยวดำ

บทบาทที่สำคัญของนกอพยพต่อระบบนิเวศ คือ นกอพยพช่วยรักษาสมดุลของระบบนิเวศ โดยการควบคุมประชากรหนอนแมลง ตั๊กแตน ซึ่งเป็นศัตรูพืชไร่ นกอีเสือ มีประโยชน์แก่ชาวไร่ชาวนา ในการทำลายแมลงและตั๊กแตน ซึ่งเป็นศัตรูพืช นกเด้าลมบินย้ายถิ่นเข้ามาหาแมลงกินในเมืองไทยในหน้าแล้ง พอเริ่มจะเข้าฤดูฝนก็พากันบินอพยพย้ายถิ่นกลับไปพื้นที่ทำรังวางไข่ทางตอนเหนือของบ้าน มีประโยชน์มากต่อประชาชนคนไทย เพราะมันเที่ยวบินโฉบเฉี่ยวจับแมลงกินในอากาศ ช่วยทำลายแมลง ซึ่งเป็นศัตรูพืชไร่พืชสวนวันละมาก ๆ นกเหยี่ยว อินทรี อพยพเป็นผู้ล่าที่สำคัญในห่วงโซ่อาหาร ช่วยควบคุมประชากรหนูและสัตว์อื่น ๆ ตามพื้นที่เกษตรกรรม

ภัยคุกคาม ของนกอพยพ

ภัยจากการล่าและทำลายถิ่นอาศัย เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้นกอพยพและนกในประเทศไทยถูกคุกคามจนเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ โดยเฉพาะนกที่อาศัยอยู่ตามพื้นที่ชุ่มน้ำและบริเวณชายฝั่งจะเป็นนกกลุ่มแรกที่ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง การล่า รวมทั้งการทำให้นกตายโดยทางอ้อมจากการใช้ยากำจัดศัตรูพืชในการเกษตรกรรม ส่งผลต่อการเจริญเติบโตของไข่และลูกนก การทำลายแหล่งที่อยู่อาศัย แหล่งหากินและแหล่งหลบภัย การทำให้แหล่งน้ำเน่าเสีย การเปลี่ยนแปลงธรรมชาติเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์เพื่อทำการเกษตร หรือแหล่งอุตสาหกรรม การเปลี่ยนแปลงสภาพระบบนิเวศบางอย่าง เช่น มีการขุดลอกหนองบึง การเผาหรือลอกหญ้า และผักตบชวาการปนเปื้อนของสารพิษ การปล่อยน้ำเสียลงสู่แหล่งน้ำ กิจกรรมการใช้ประโยชน์ เช่น การจับสัตว์น้ำ การเลี้ยงสัตว์ ส่งผลให้เกิดการรบกวนต่อการอยู่อาศัยของนก ทำให้แหล่งอาหารถิ่นอาศัย และแหล่งสร้างรังวางไข่ของนกเหล่านี้ถูกทำลายจนเปลี่ยนสภาพไป ตัวอย่างของนกน้ำขนาดใหญ่ที่เคยมีชุกชุมตามท้องทุ่งที่ราบภาคกลาง อาทิ นกอ้ายจ้าว นกกระทุง นกกาบบัว นกตะกรุม แต่จากการที่ถูกล่าได้ง่าย รวมทั้งที่อยู่อาศัยถูกทำลาย ขาดต้นไม้ใหญ่ให้สร้างรังวางไข่ ขาดแหล่งน้ำให้หากิน จึงไม่อาจขยายพันธุ์ได้ส่งผลให้ต้องลดจำนวนลงอย่างรวดเร็วจนใกล้สูญพันธุ์

นกกอพยพ กับการระบาดของโรคไข้หวัดนก

จากการระบาดของโรคไข้หวัดนกสายพันธุ์ H5N1 ในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา และยังคงมีการระบาดอย่างต่อเนื่องในหลายประเทศทั่วโลก ประเทศไทยพบการระบาดครั้งแรกระหว่าง ปี พ.ศ. 2547 - 2550 แสดงว่าประเทศไทยยังคงมีความเสี่ยงสูงต่อการระบาดของโรคไข้หวัดนกจนมีแนวโน้มที่จะกลายเป็นโรคประจำถิ่น ทำให้การกำจัดเชื้อเป็นไปได้ยาก นอกจากนั้นเชื้อไข้หวัดนกมีการเปลี่ยนแปลงของสายพันธุ์อยู่ตลอดเวลา และทุกครั้งที่มีการติดเชื้อมนสัตว์หรือคน เชื้อโรคได้มีการพัฒนาตัวเองจนสามารถกลายพันธุ์ หรืออาจผสมข้ามสายพันธุ์กับเชื้อไวรัสไข้หวัดใหญ่ในคนจนสามารถติดต่อได้ง่ายขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่การระบาดไปทั่วโลก

การระบาดของเชื้อโรคไข้หวัดนก จะติดต่อทางสารคัดหลั่ง และทางอุจจาระของนกที่เป็นโรค ฉะนั้นนกที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำในบริเวณที่มีการระบาดของโรคไข้หวัดนกจะมีโอกาสสูงที่จะได้รับเชื้อ และเป็นตัวนำเชื้อไปแพร่ยังแหล่งต่าง ๆ โดยนกที่มีความเสี่ยงกลุ่มนี้ ได้แก่ นกเป็ดน้ำ นกชายเลน นกปากห่าง นกยาง และนกกาน้ำ เป็นต้น นกป่ามีโอกาสค่อนข้างน้อยที่จะติดเชื้อไข้หวัดนก เนื่องจากไม่สัมผัสกับแหล่งโรคโดยตรง สำหรับนกกล้าเหยื่อจะมีโอกาสติดโรคได้ หากไปกินเหยื่อที่มีเชื้อโรคไข้หวัดนก อย่างไรก็ตาม จากการเก็บตัวอย่างนกในธรรมชาติเพื่อตรวจสอบเชื้อโรคไข้หวัดนก ตั้งแต่มีการระบาดในปศุสัตว์ ยังไม่มีรายงานว่าพบการระบาดในนกอพยพ หรือสัตว์ปีกในธรรมชาติแต่อย่างใด

การอนุรักษ์นกอพยพ

การอพยพของนกมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับความสมบูรณ์ของสิ่งแวดล้อม นกจึงเปรียบเสมือนดัชนีบ่งชี้คุณภาพความสมบูรณ์ของทรัพยากรชีวภาพ บริเวณใดที่มีนกอพยพอาศัยหากินอยู่เป็นจำนวนมาก ย่อมหมายถึงพื้นที่นั้นมีความอุดมสมบูรณ์ซึ่งยังประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นั้นด้วย แต่ในสภาวะปัจจุบันกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์มีอิทธิพลอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม การที่จะสามารถอนุรักษ์นกอพยพนั้น ต้องเร่งเพิ่มความรู้ความเข้าใจ และความตระหนักของสาธารณชนในคุณค่าและความสำคัญของนกอพยพ รวมถึงการสนับสนุนการมีส่วนร่วมของสาธารณชนในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์พื้นที่

แหล่งอาศัยของนกอพยพ โดยมีการแบ่งปันผลประโยชน์

อย่างยุติธรรมและเท่าเทียมและสอดคล้องกับ

วัฒนธรรมประเพณีไทย โดยอยู่บนพื้นฐานที่ทำให้

เกิดการใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างยั่งยืน ควบคู่ไป

กับการคุ้มครองและฟื้นฟูแหล่งหากินของ

นกอพยพ ซึ่งเป็นแนวทางที่ทำให้มนุษย์

สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้

อย่างกลมกลืนและเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน

ทั้งนี้ การอนุรักษ์นกอพยพควรปฏิบัติควบคู่ไปกับการศึกษา

วิจัย เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐานด้านจำนวนประชากรการอพยพ

และการกระจายพันธุ์ของนกอพยพ อันจะเป็นประโยชน์

ในการวางแผนทางการควบคุมดูแล ลดการคุกคามต่อชนิด

พันธุ์และพื้นที่อาศัย ตลอดจนส่งเสริมและพัฒนาความ

ร่วมมือระหว่างประเทศในการจัดทำแผนความร่วมมือ

ระหว่างประเทศ เพื่อการอนุรักษ์และการคุ้มครองนก

อพยพระหว่างประเทศที่อยู่ในเส้นทางอพยพของนกชนิด

ที่สำคัญต่อไป

เอกสารประชาสัมพันธ์

คู่มือเรื่องนกอพยพ

จัดพิมพ์เดือนพฤษภาคม 2553

จัดพิมพ์เผยแพร่โดย

กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

เลขที่ 61 ถนนพหลโยธิน ลาดยาว จตุจักร กรุงเทพฯ 10900

โทร. 0 2940 6934

โทรสาร 0 2579 9874 สายด่วน 1362

เว็บไซต์ <http://www.dnp.go.th>

• คณะผู้จัดทำ

ที่ปรึกษา

อธิบดีกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

รองอธิบดีกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

ผู้อำนวยการสำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า

ผู้อำนวยการสำนักบริหารงานกลาง

ผู้อำนวยการส่วนประชาสัมพันธ์

หัวหน้ากลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า

คณะทำงาน

กลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า

ส่วนประชาสัมพันธ์ สำนักบริหารงานกลาง

จัดทำเนื้อหา ภาพประกอบ และรูปเล่ม :

หจก. อรุณการพิมพ์ โทร. 0 2282 6033-4

โทรสาร 0 2280 2187

อส.เฝ้าระวัง หุดยัง ใช้หวัดนก

กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

61 ถนนพหลโยธิน ลาดยาว จตุจักร กรุงเทพฯ 10900 โทร. 0 2940 6934 สายด่วน 1362

<http://www.dnp.go.th>